

Dagens medicinshistoria speglas av holistiska ambitioner

I Istanbul, staden där öst möter väst, hölls i år den 38:e internationella medicinshistoriska kongressen. Andlighet och medicin ägnades stor uppmärksamhet under kongressen, liksom hur det holistiska synsättet och tvärvetenskap präglar medicinshistorien. Givetvis gavs stort utrymme även för lokal turkisk medicinshistoria.

CARL-MAGNUS STOLT
chefläkare Södra Älvsborgs Sjukhus,
Borås, professor humanistisk medicin,
Karolinska institutet, Stockholm

■ Istanbul är en kokande gryta med ungefär 12 miljoner invånare. Staden är en mötesplats mellan olika kulturer och religioner, mellan öst och väst, mellan Europa och Asien. Från lokalen där den medicinshistoriska kongressen hölls kunde man se ut över Bosporen, och på andra sidan vattnet ligger den asiatiska delen av staden. Man ser husen i Scutari och anar den stora militärförläggning där Florence Nightingale levde och verkade under 1850-talets Krimkrig.

De internationella medicinshistoriska kongresserna brukar locka flera hundra deltagare från alla kontinenter och ett hundratal länder. Varje kongress har sina utvalda teman för de vetenskapliga sessionerna, men det finns också plats för udda presentationer.

Uppmärksamhet på turkiska läkare

Lokal turkisk medicinshistoria är ingalunda endast av lokalt intresse! Flera av medicinshistoriens stora gestalter har turkiskt ursprung om vi ser till nutida geografiska gränser. Ett av medicinshistoriens största namn, Galenos, föddes och verkade i Pergamon i början av vår tidräkning. Lika berömd är Avicenna (Ibn Sina), som var från Turkistan i mindre Asien. Speglar man den medicinska vetenskapens utveckling genom dessa båda giganter bjuds många insikter. Det är ungefär tusen år som skiljer Galenos från Avicenna.

Avicenna levde runt år 1 000, var mångsidigt bildad och redigerade redan i unga år vetenskapliga encyklopedier. Endast en mindre del av Avicennas skrifter har bevarats. Han verkade förutom som läkare även som jurist och filosof. I den sistnämnda egenskapen försökte han förena tro och förnuft och opponerade sig mot religiös fanatism och intolerans. Avicenna skrev också poesi, och i en av föreläsningarna berättade en medicinshistoriker från Uzbekistan om

hans »A Poem of Medicine«, som handlar om medicinens mål och mening. I sanning en intresseväckande kombination av medicin och skönlitteratur!

Avicenna ägnades, således av geografiskt lättförståeliga orsaker, särskild uppmärksamhet på kongressen.

Den kanadensiska medeltidshistorikern G  nevi  e Dumas talade om smärtlindring i Avicennas medicinska praktik. Hon redogjorde för ett antal fall som beskrivits av Avicenna. Smärta skulle inte alltid behandlas, menade Avicenna, och han förespråkade ibland exspektans. Bland mer aktiva behandlingsmetoder

Medicine is always in a process of becoming.

(Theodoros Afentoulis, grekisk läkare och farmakolog, omkring   r 1900)

märktes farmakologiska och fysikaliska (värme!) metoder. Men även musik som sm  rtlindrare framh  lls av Avicenna, och detta var något som praktiserades i den osmanska medeltidsmedicinen.

Behandling med mystiska poem

Medeltid och särskilt bysantinsk och islamisk osmansk medicin var ämnen för flera vetenskapliga sessioner, ofta med detaljredovisningar rörande diagnos och terapi. Tema för flera föredrag var medicinska idéer i det osmanska riket under 1400- och 1500-talen. Spår från denna tid   r till exempel synligt i den gamla staden Edirne i den europeiska delen av Turkiet. Där grundlade sultanen Bayezid II på 1400-talets slut ett sjukhus med särskild inriktning på mentala sjukdomar. Vattenterapi, musikbehandling och aromterapi hörde till behandlingsstrategin.

På kongressen kunde Theo Carakis Nectarios och medarbetare från Grekland påvisa hur djuppsykologiska idéer om det omedvetna och drömmarnas be-

tydelse fanns uttalade i den bysantinska medicinen.

Meditationen i den islamiska medicinens tradition belystes av Zeyneb Belbes från Turkiet, som lyfte fram den tidiga mystiska riktning inom islam som kallas sufism. Den omtalade l  rofadern Avicenna räknas som en av de stora sufierna. I vissa av sina skrifter analyserade han den mystiska upplevelsen genom en intellektuell kontemplation och ett symboliskt språk.

I Istanbul ligger också ett av de mest kända sufistiska klostren, Mevlevi. Idag är det ett museum, men ibland dansar där alltjämt så kallade dervischer sin virvlande dans. Fadime Geles från Turkiet berättade om sufismens medicinska inslag. Det finns indicier som talar för att sufiordnarna behandlade sjuka bland annat genom mystiska poem. Främst var det mentala sjukdomar som lämpade sig för detta slags behandling. Inom sufismen, som alltså kan beskrivas som en mystisk och antidogmatisk gren av islam, fanns en bejakad andlighet och ett sökande efter den inre öknens tystnad. De dansande dervischernas traditionella roterande dans är ett extatiskt sätt att närma sig det andliga och heliga. En kväll under kongressen fick vi tillfälle att lyssna på en sufistisk konsert med uppträdande av dansande dervischer. Det var en stark och vacker upplevelse.

Närbesläktat med detta   r något som brukar förkortas TOMT. Det står för Traditionell orientalisk musikterapi och har en tusenårig empirisk historia i denna del av världen. På det ovan omtalade 1400-talssjukhuset i den forna huvudstaden Edirne gavs musikterapeutisk behandling genom konserter tre gånger per vecka, framför allt riktad till psykotiska patienter.

Gerhard Khadir Tucek från Österrike redovisade erfarenheter av TOMT på patienter med svår hjärnskada. Han ansåg att TOMT var ett redskap för icke-verbal kommunikation i syfte att skapa en terapeutisk relation. Denna relation beskrev han i termer av filosofen Martin Bubers jag-du-relation.

  terer  vrande av holismen

Kemal Atat  rks enande av Turkiet och 1933 års universitetsreform öppnade goda möjligheter för utländska läkare att arbeta i Turkiet. En av de mest prominenta var den tyske kirurgen Rudolf Nissen, som lämnade Tyskland n  r arbets-



FOTO: CARL-MAGNUS STOLT

Den 38:e internationella medicinhistoriska kongressen gick av stapeln i Istanbul i början av september 2002. Istanbul är en mångmiljonstad som gav en förmämlig inramning åt kongressen. Bild från kvällskryssning på Bosporen, det vatten som förbinder Istanbulns europeiska och asiatiska sida.

I staden Edirne finns ett sjukhus från slutet av 1400-talet som särskilt hade psykiatrisk inriktning. Musik, vatten och dofter hörde till behandlingsarsenalen. På bilden ses den polikliniska avdelningen, numera museum.

villkoren för läkare under naziregimen förändrades. Nissen är kanske mest känd för sin funduplikatiooperation från 1936. Själv har jag i min forskning runt Nobelprisens idéhistoria stött på Nissen som en av 1937 års förslagsställare att ge Sigmund Freud Nobelpriset i medicin. 1939 emigrerade han vidare till USA för att sedan i slutet av sin karriär återkomma till Basel. Han är hägkommen i Istanbul, där man nu planerar en större minnesbiografi.

Den italienske forskaren Ayten Aydin tecknade på kongressen en bred bild över hur det gick till när medicinens västerländska inriktning mot specialisering och organfokusering förlorade sin ursprungliga holism. Vår tids ökade sjuklighet i psykosomatiska sjukdomar, som den västerländska medicinen har mycket svårt att hantera, har lett till att många medicinare söker sig till olika historiska rötter för att hitta förhållningssätt att integrera i nutida praxis. Detta har också lett till en förändring av patient-läkarrelationen, som nu är inriktad mer mot förståelse. Aydin förebådade en era av nyorientering i det nya millenniets medicin, i riktning mot en integrering av holistiskt skolade vårdare. Det handlar således om ett återerövrande av det förlorade holistiska arvet.

Tro som hjälp vid behandling

I själva verket är det en tydlig tendens i internationell medicinhistoria att använda historien som ett verktyg för att lyfta fram holistiska synsätt och koppla det till nutida sjukvård. Miguel Gonzalez Guerra från Venezuela beskrev detta som medicinens eviga problem: den tidlösa humanismen som måste samsas med en teknologi som ständigt utveck-

las. Medicinen kan och får inte bortse från sin humanistiska sida, hävdade han.

Andlighet och medicin ägnades flera sessioner. John L Tarpley från USA gav en faktaspäckad historik för de senaste hundra åren. Bland annat berättade han om Nobelpristagaren Alexis Carrel's rapport om en mirakulös bot av en peritonitpatient 1903 i Lourdes, som blev illa ansedd av det medicinska etablissemangen, och om den historiskt berömde läkaren William Osler med sin numera näst intill klassiska artikel »The Faith that Heals«, publicerad i British Medical Journal 1910.

Hümeira Aslantürk från Turkiet talade under den intresseväckande rubriken »The Effect of Pray on Human Health«. Mirakulös bot, frälsning, kunskap och tröst beskrevs som bönens möjliga resultat. Aslantürk hävdade att troende personer svarar bättre på medicinsk behandling, något som kan ha med placeboeffekt att göra. Den vetenskapliga granskningen övertygade dock inte. Icke desto mindre är området av centralt intresse för vår tids medicinska praktik och omvårdnad. Människan som andlig varelse ställer också frågan om sjukvårdens uppgift och åtagandets gränser.

Naturmedicinens roll viktig

Ett led i denna holistiska trend är att historiskt analysera alternativ- eller komplementär medicin. Man kan nog säga att definitionerna av begrepp som vetenskap och komplementär medicin varierar, och någon klar bild av detta finns inte.

James Whoston från USA talade om den »terapeutiska universalismen«, som förenar komplementär medicin över världen. Naturmedicinens historia har

inte fått den seriösa vetenskapliga utforskning som den är värd, menade Whoston, inte minst med tanke på den stora roll som den spelar såväl i det förflutna som ännu idag. En genomgripande bok i ämnet planeras.

Presidenten i det internationella medicinhistoriska sällskapet, Jean-Pierre Tricot från Belgien, talade om betydelsen av »metabolic«, alltså studiet av förändringar, och kom fram till att såväl inifrån- som utifrånperspektiv är väsentliga. När det gäller medicinhistoria står vårdarna för inifrånperspektivet och historiker och filosofer för ett utifrånperspektiv. Medicinhistoria och dess sociologiska relevans måste vara en så bred tvärvetenskap som möjligt. Tricot förespråkade en multidisciplinär humanistisk medicin.

Robin Price, tidigare ansvarig för de medicinska boksamlingarna på det berömda Wellcome Institute i London, menade i ett mer informellt samtal att ämnet medicinhistoria nu äntligen nått en bättre harmoni och balans i vad som tidigare var en konflikt mellan historiker och olika kategorier av vårdare. Historikernas fallgrop var den bristande relevansen; att resultaten riskerade att vara fullkomligt värdelösa fastän noggrant källkritiskt redovisade fakta, som försvann ut i ett intresselöst vakuum. Vårdarnas, framför allt läkarnas, fallgrop var bristande historisk stringens och dålig självkänedom, vilket gjorde att deras historieskrivning riskerade att bli tendentiös. Patientens perspektiv har dessutom ofta också varit anonymt i medicinhistorien. Idag finns glädjande och uppmuntrande exempel som pekar på att dessa ytterligheter är på väg att bli sällsynta. Historiker gör kliniskt relevanta



FOTO: CARL-MAGNUS STOLT

Helig läkesten på vilken Asklepios ormar avbildats. Från det antika medicinska tempelområdet i Pergamon, Turkiet.

studier och vårdare utforskar det förflutna med kritiskt sinnelag.

Medicinhistoria i utbildningen

Medicinens utbildningshistoria, särskilt då problembaserat lärande (PBL), var ämnet för en presentation på kongressen. PBL kan spåras ända till den hippokratiska skolan, även om dess moderna historia började i Kanada under sent 1960-tal. Biserca Belicza, professor i humanistisk medicin i Zagreb, Kroatien, lämnade ett intressant bidrag till den roll som medicinhistoria kan spela som undervisningsämne i medicinutbildningen. Hon menar att det är ett utmärkt redskap att utforska och förstå det »humana kulturella genomet«. Hon förespråkar ett behov av en ny kritisk epistemologi. Från Turkiet, Ryssland, USA och England redovisades liknande erfarenheter och idéer.

Ett av kongressens mest intressanta, insiktsfulla och praktiskt relevanta inslag var den kanadensiske onkologen Charles Hayters studie om medicinhistoria som antidot till utbrändhet hos läkare. Med stor pedagogisk skicklighet redovisade han sina resultat, som borde mana till eftertanke för de som bestämmer över medicinsk grundutbildning och även för efterutbildning. Studie av medicinhistoria ger en möjlighet att förstå sitt sammanhang och få perspektiv på de utmaningar man ställs inför. I bästa fall får man en ökad ödmjukhet inför det egna tillkortakommandet.

Psykiska besvär hos judar

Shifra Shvarts är tongivande i israelisk medicinhistoria. Tillsammans med flera

medarbetare rapporterade hon under kongressen intressanta studier, bland annat om hur man införde moderna medicinska principer till nomadbefolkningen efter staten Israels tillkomst. Respekt för gamla lokala traditioner var väsentligt. Staten Israel grundades 1948, och ett år senare hade de 600 000 invånarna den svåra utmaningen att ta hand om 300 000 immigranter. Detta ställde stora krav på hälso- och sjukvårdens organisation, och till de första åtgärderna hörde massvaccination mot smittkoppor.

Den kanske mest intressanta studien från Shvarts och medarbetare rörde synen på psykiska besvär hos de judar som efter andra världskriget kom till Israel från koncentrationslägren. Längre förnekades erfarenhet från koncentrationsläger som en orsak till psykisk sjukdom. Var tredje israel var i början av 1950-talet holocaustöverlevare. Från att omedelbart efter andra världskriget av israeliska psykiatrer ha betraktats som en orsak till psykisk sjukdom, förändrades denna attityd efter staten Israels grundande. Fram till början av 1960-talet var den dominerande uppfattningen att det inte hade någon särskild psykiatrisk relevans att ha erfarenheter från koncentrationsläger och förintelsen. Tvärtom ansågs de överlevande mentalt starkare än genomsnittet. Först 1956 publicerades den första studien om mentala besvär efter upplevelser i koncentrationsläger.

Bred tvärvetenskap

Sammanfattningsvis kan man säga att dagens medicinhistoria är en bred tvärvetenskap med holistiska ambitioner. Det är ett udda forskningsområde inom medicinen, och dess kvalitativa forskningsmetod befinner sig i skuggan av den dominerande kvantifierande medicinska naturvetenskapen.

Kvaliteten på denna källkritiska kvalitativa historiska forskning var varierande under Istanbulkongressen, men tillräckligt mycket var tillräckligt bra. Kanske var dock det informella internationella idé- och erfarenhetsutbytet den största vinsten.

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna. •